

1940: Øverst: Marinestasjon Nils Grønvold var motormann på et oppsynsskip i Nord-Norge.

1990: Nederst: Pensjonist Nils Grønvold har bodd i Gjerdrum i 25 år, og Krigsdeltakerforbundet på Øvre Romerike er en av de mange foreningene han er med i.

Senket tysk skip feiret med kaker

GJERDRUM: 22 år, marinegast, stasjonert i Narvik. Det var situasjonen Nils Grønvold befant seg i under opptakten til den tyske invasjonen våren 1940. Dermed var han midt i krigen fra første dag.

Da den unge motormannen gikk om bord på oppsynsskipet «Nordkapp» våren 1939, var det ikke meningen oppholdet skulle bli så langvarig. Han hadde alt rekruttskolen i Horten bak seg, om bord på skipet «Eidsvoll», og tjenestetiden i Marinen den gangen var bare seks måneder.

SPENT I NARVIK

Men krigen var alt i gang ute i Europa, og ingen ble dimittert. Utpå høsten ble «Nordkapp» stasjonert i Narvik. Hele vinteren var det eneste marinefartøyet der. I tillegg til det vanlige oppsynet på Helgelandskysten, eskorterte de britiske, tyske og andre malmskip mellom havna og internasjonalt farvann. – Vi likte «Nordkapp» godt, vi 24 var om bord, sier Nils Grønvold. – Etersom vi ble værende der så lenge, ble vi etterhvert en sammensveiset kameratgjeng. Vi snakket mye om krigen den vinteren, husker jeg. Og vi trodde at Norge ville komme med.

Slåsskamper mellom britiske og tyske sjøfolk var ikke uvanlig, og i det hele tatt var situasjonen i Narvik spent. Da det tilspisset seg i mars, ble gamle skipene «Eidsvoll» og «Norge» sendt nordover. De ble seinere senket av tyskerne på havna i Narvik, med stort tap av menneskeliv.

MINELAGT

Om kvelden 8. april stoppet «Nordkapp» et tysk handelsskip på Helgelandskysten. De sa de hadde kokslast, men uansett hva det egentlig var om bord, fikk ikke tyskerne mye glede av det.

Straks det norske oppsynsskipet var ute av syne, forlot tyskeren den tilviste ankerplassen, og gikk rett inn i det britiske minelagret i Vestfjorden. «Nordkapp» gikk til Bodø. Det var blitt 9.april.

REDD FOR NARVIK

– Vi vanlige mannskapene visste ikke hvor kursen var satt da vi la ut fra kaia i Bodø om formiddagen, sier Nils Grønvold. – Vi visste bare at kapteinen hadde fått sine ordre fra høyere hold, og vi visste at i Narvik senket tyskerne det som var. Vi var redde for at det var ditt vi skulle. Da regnet vi ikke med at det var store muligheter til å overleve.

I stedet lød ordren på å gå sørover i møte med et tysk skip som kom med oljelast, og senke det.

GÅ I BÅTENE

Det var blitt mørkt for «Nordkapp» oppdaget det tyske skipet. Det gikk med slakte lanterner oppunder land.

– «Nordkapp» hadde bare en kanon, og det var sparsomt med andre våpen om bord, sier Nils Grønvold. – Vi visste ikke om det tyske handelsskipet var bevæpnet, så det lå en viss spenning i lufta da telegrafisten vår tok kontakt og ga tyskerne ti minutter til å gå i båtene før vi senket skipet.

Men det foregikk uten dramatikk. De 36 tyske sjøfolkene rodde vekk i livbåtene, og vi senket oljetankeren med vår ene kanon.

Like etter kom noen fiskere ut til oss. De fortalte at de tyske sjøfolkene hadde gått i land, og ba oss komme og ta dem til fange.

TOK KRIGSFANGER

Det hersket nok en viss usikkerhet om bord på «Nordkapp» om hvordan situasjonen skulle håndteres. Men de la til ved den lille kaia, og kapteinen tok med seg de seks dekkfolkene som hadde Krag-Jørgensen-rifler og nærmet seg huset hvor tyskerne hadde gått inn.

– De ble med om bord uten protester, sier Nils Grønvold, som ble kalt opp fra maskinrommet for å stå ved landgangen og vrenge lommene til tyskerne.

– Jeg som motormann hadde ikke noe våpen, så jeg fikk låne en gammel revolver av noen.

Riktignok fantes det ikke noe ammunisjon til den, men det visste jo ikke tyskerne. Så jeg følte meg kjekk da, og fant til og med et par lommekniver som jeg beslagla.

FEIRET MED KAKER

Krigsfangene fikk «Nordkapp» beskjed om å levere i Mosjøen. Det var ikke mye de norske marinefolkene snakket med tyskerne under timene på turen dit.

– Men vi skjønte såpass at de var redde for å bli sendt til England, husker Nils Grønvold.

I Mosjøen ventet busser, som tok krigsfangene med til militærleiren Drevja. Der ble de troilgt til kapitulasjonen noen uker seinere.

«Nordkapp» gikk til Brønnøysund, hvor de var godt kjent fra før. Ryktet hadde løpt foran dem, og oppsynsskipet ble møtt med jubel, sprit og bløtkake.

«HELDIG» SYKDOM

Da de allierte gikk til motangrep i Narvik, fraktet «Nordkapp» i land tropper i Bjerkvik fra de store båtene. Seinere lå de ved flåtestasjonen som britene opprettet i Skjelvfjord i Lofoten.

Så fikk Nils Grønvold lungebetennelse og kom på sykehuset i Tromsø.

Der lå han da Norge kapitulerte. «Nordkapp» var blant de 8 - 10 fartøiene som klarte å rømme over til England.

FÅ OVERLEVDE

«Nordkapp» kom seg helskinnet gjennom krigen, selv om skipet hele tida var i aktiv tjeneste i farvannene rundt England, blant annet i Normandie.

En mandag i 1945 spasserte Nils Grønvold på kaia i Oslo, og så plutselig «Nordkapp» som la inn. Han gikk om bord, men fant ikke en eneste av de gamle kameratene der.

– Jeg har ikke fått kontakt med noen av dem siden, heller, sier han. – Men jeg vet nå at svært mange av dem ble drept i løpet av krigen.

I overkant av 2 300 romerikinger ble stilt for retten og dømt eller fikk forelegg etter landsvikparagrafen i tiden etter frigjøringen. Ikke alle hadde vært medlemmer av Nasjonal Samling, noen ble også straffet for å ha vært frontkjemper eller for å ha ydet tyskerne bistand under okkupasjonen. Det fantes mange frontkjemper som ikke var medlem av N.S. På landsbasis var det hele 92.805 landsviksaker.

I ettertid har det hevet seg mange kritiske røster mot rettsoppgjøret. Ikke bare fra de som selv ble dømt, men også fra enkelte andre hold. Det er også blitt kritisert at de som arbeidet for tyskerne, blant annet innen bygg- og anleggsektoren, ikke ble stilt til ansvar for dette etter krigen. Myndighetene har reagert på denne kritikken med å vise til at landsvikoppgjøret var stort nok i omfang som det var og at

man rett og slett ikke hadde et rettsapparat som var stort nok til å ta seg av alle som tjente på krigen.

EN DOMSTOL

AA/RB har tatt spesielt for seg landsviksakene ved en av domstolene på Romerike; Nes sorensskriverembete på Sørumsand. Fra januar 1946 og frem til utgangen av 1948 ble i alt 393 dømt etter landsvikanordningen her. I samme tidsrom ble det avsagt 12 frifinnelser for samme forhold.

Det er et helt klart trekk ved disse straffesakene at etter som tiden går og krigen kommer mer på avstand, blir også dommene mildere. Fra januar 1946 og utover blir mange av de tiltalte dømt til straffearbeid i både ett og

to år og dessuten til store bøter. Fra våren 1947 blir dommene adskillig mildere.

FEM ÅR

De virkelige store landsviksakene gikk direkte for lagmannsretten. På Romerike var dette bare snakk om et fåtall. Strengeste straff idømt av Nes herredsrett var fengsel i fem år og inndragning av 150.- (!) kroner. Vedkommende fikk samtidig ti års tap av statsborgerlige rettigheter. Dette med ti års rettighetstap var et gjennomgående trekk i straffesakene. Mildeste dom var 200.- kroner i bot. Etter hvert ble det også vanlig å utferdige forelegg mot de siktede. Mange vedtok, noen sikkert også for å slippe en rettsak.

AURSKOG OG BLAKER

I kommuner som Aurskog og Blaker sto Nasjonal Samling svært sterkt i forhold til de øvrige kommunene på Romerike. Dette gir seg også klare utslag i domsstatistikken fra sorensskriverkontoret. Av de 393 som inntil 1949 ble dømt for landsvik her, var hele 169 bosatt i Aurskog eller Blaker. Aurskog topper hele den lokale statistikken med 107 dømt mens Blaker hadde 62. Fra daværende Nordre Høland kommune ble det dømt 41, fra Søndre Høland 10 og fra Setskog 7.

Fra Sørum var det 37 som ble dømt til fengsel eller bøter mens tilsvarende tatt fra Sørumsand var 17. Frogner hadde 6 dømt.

I Nes var 41 av de dømte fra Årnes-distriktet, 35 fra Rånåsfoss/Haga og 30 fra Fenstad/Vormsund-området.

OFFISIELT

Når det gjelder saker ført etter landsvikloven, foreligger det på landsbasis følgende offisielle tall: Dømt til døden 30. Dømt til frihetsstraff 17 000. Dømt til annen straff 3 450. Vedtatt forelegg på frihetsstraff 3 120. Vedtatt forelegg på annen straff 25 180. Frifunnet ved dom 1 375. Påtaleinnlatelse 5 500. Saken henlagt 37 150.

(Kilde for statistikk: Justisdepartementets tbrubrering til Stortinget januar 1962.)

KNUT A. NADHEIM.